УДК 159.9.07:316.6]-053.67 https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2025.27(72).10

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ В СИСТЕМІ ЖИТТЄВО - ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Наталія Панчук
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
32300, Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61
nataliapanchuk697@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-9090-6073
https://www.researcherid.com/rid/ABA-2631-2021
https://www.webofscience.com/wos/author/rid/ABA-2631-2021
https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59515610000

Любов Долинська
кандидат психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної психології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9
lbvdolinska@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-1817-1102

Анотація
Статтю присвячено теоретичному аналізу досліджень феномену «соціальної справедливості» в контексті морально-етичних та життєво-професійних цінностей особистості та емпіричному визначенню її значущості в системі цінностей студентів закладів вищої освіти різних спеціальностей. Встановлено, що справедливість у психологічній науці пояснюють як умову морально-етичного становлення особистості; як вищу потребу, цінність, мотиваційний чинник, що виступає спонукою до моральних вчинків; як складова моральності при розв'язанні соціально значущих питань; як емоційна реакція на прояви справедливості/несправедливості; а також як ціннісне ставлення до іншої особистості, що дає змогу та створює умови для розкриття потенціалу та особистісного розвитку. Розкрито об'єктивні та суб'єктивні чинники формування почуття «справедливості/несправедливості». Виявлено, що змістовно-ціннісне ставлення людини до соціальної справедливості проявляється через її ціннісне ставлення до себе самої як до носія справедливих вчинків, а також через ставлення до інших особистостей, яким ці дії адресовані. У юнацькому віці моральні переконання формуються шляхом зіставлення моральних уявлень із реальними життєвими ситуаціями. Емпірично виявлено відмінності в рейтингових показниках цінності «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість» у студентів закладів вищої освіти різних спеціальностей. Констатовано, що у студентів-істориків соціальна справедливість чітко окреслена, її значення глибоко усвідомлюється і вона прямо включена до структури професійно значущих цінностей, у студентів факультету фізичної культури та ННІ української філології та журналістики дана цінність не виділена безпосередньо, однак її смислові компоненти чітко простежуються через домінування інших цінностей. Доведено, що специфіка обраної професії визначає систему цінностей та значущість категорії справедливості для майбутнього фахівця.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, життєво-професійні цінності, соціальна справедливість, юнацький вік, студенти закладів вищої освіти.

Вступ

Врахування людиноцентриського особистісно зорієнтованого підходу сприяє оцінюванню результатів діяльності з позицій соціальної справедливості та об'єктивності, водночас гарантуючи захист людської гідності від приниження. Війна загострює відчуття справедливості/несправедливості та виводить рівень значущості проблеми на змістовно новий рівень. У контексті вищезазначеного, важливо у взаємодії орієнтуватися на такі загальнолюдські ціннісні орієнтації, як гуманізм, альтруїзм, доброзичливість, чесність, справедливість та толерантність, а також дотримуватися етичних норм. Для дослідників складність становить той факт, що у психологічній науці існують різні підходи до розуміння поняття «справедливість». З одного боку, поняття справедливості має багатогранний, різносторонній характер, а з іншого – досить часто формується та сприймається крізь призму найголовніших для людини особистісних ціннісних орієнтацій. Для того, щоб досягти соціальної справедливості у спільній діяльності, потрібно, в першу чергу, сформувати ціннісне ставлення людини до цього явища. Таке ставлення передбачає поєднання усвідомлення принципу рівності всіх та їх готовність дотримуватися справедливості у власних вчинках. Через ставлення особистості до себе, як до суб'єкта справедливих вчинків, а також до інших людей, на яких ці дії спрямовані, проявляється змістовно-ціннісне ставлення до соціальної справедливості.

Проблему справедливості досліджували такі вчені, як І. Бех (Бех, 2001), В. Бучко (Бучко, 2015). Л. Фальковська (Фальковська, 2011), А. Маслоу (Maslow, 1950), М. Лернер & Д. Міллер (Lerner & Miller, 1978) та ін. Питання, що висвітлюють проблему справедливості у соціальній взаємодії вивчали Б. Белл, Д. Віхманн & А. Райан (Bell, Wiechmann & Ryan, 2006), Д. Де Кремер, Р. Руйтер (De Cremer & Ruiter, 2003), Я. Маес, Е. Калс (Maes & Kals, 2002) та інші науковці. Аспекти дослідження психологічних особливостей проблеми справедливості проаналізовано у наукових дослідженнях В. Бучко (Бучко, 2015). Питання розвитку механізмів соціальної справедливості особистості педагогів в умовах психологічного супроводу, соціальних умов та психологічних чинників соціальної справедливості педагога, впливу внутрішніх чинників на розвиток соціальної справедливості проаналізовано Л. Клочек (Клочек, 2015) та ін. Аналітичне дослідження стану соціальної справедливості в Україні, шляхи реалізації в умовах сучасних загроз висвітлено В. Болотовою, А. Саєнко (Болотова & Саєнко, 2023). Питання ролі колективної психологічної стійкості, що базується на солідарності та соціальній справедливості, як чиннику збереження здоров'я під час війни розкрито М. Маланчук, О. Грушкою (Malanchuk & Hrushka, 2023). Дослідження зв'язку між сприйнятою несправедливістю і PTSD, депресією, тривожністю для постраждалих під час воєнних дій здійснили П. Пфністер, А. Сухова, О. Кротофіл (Pfnister, Sukhova & Krotofil, 2024). Проблему необхідності соціальної підтримки та психологічної допомоги в стресових умовах досліджено в працях У. Михайлишин, І. Стадник, І. Пипенко (Mykhaylyshyn, Stadnik, & Pypenko, 2024).

Водночас, проблема значущості феномену соціальної справедливості в системі цінностей особистості розглядається побіжно, в контексті дослідження інших аспектів, тоді як її вивчення розкриває особливості прояву як у змісті морально-етичних, так і життєво-професійних цінностей, формування яких на сучасному етапі соціальної ситуації в Україні є

першочерговим завданням, особливо студентської молоді, як майбутніх фахівців у різних галузях.

Мета дослідження – визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми соціальної справедливості та виявити значущість соціальної справедливості в структурі цінностей студентської молоді.

Завдання дослідження: 1) здіснити теоретичний аналіз сучасних підходів у вітчизняній та зарубіжній психології з проблеми соціальної справедливості; 2) емпірично виявити психологічні особливості прояву соціальної справедливості в ієрархічній структурі ціннісної сфери студентів різних спеціальностей.

Методи дослідження

У дослідженні використано комплекс психологічних **методів** дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури з проблеми дослідження); емпіричні (спостереження, бесіди, тестування, констатувальний експеримент з використанням авторської методики Н. Максимчук «Життєво-професійні цінності» (Максимчук, 2009); методи математичної обробки емпіричних даних в системі Exel.

Дослідження проводилось зі студентами другого курсу різних факультетів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (67 осіб). Після вивчення освітнього компоненту «Психологія» та проходження навчальної психолого-педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти студенти мали змогу глибше осмислити проблему цінностей та соціальної справедливості, а також визначитись із власною, більш усвідомленою системою цінностей.

Результати та дискусії

Проведений аналіз наукових джерел свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення поняття «справедливість», а також до його розуміння та психологічних особливостей впливу на особистість. Важливе місце у вивченні проблеми займає модель з морального розвитку особистості Джона Ролза (Rawls, 1967), у якій справедливість розглядається у тісному зв'язку з такими ціннісними орієнтаціями, як обов'язок та зобов'язання, толерантність, чесність, терпимість, свобода та ін. Цінним для нашого дослідження є роботи й інших дослідників, які також підкреслюють важливість взаємозв'язку між справедливістю та ціннісною сферою. Зокрема, ми спираємося на ідеї А. Маслоу (Maslow, 1950), який трактував справедливість як одну з вищих цінностей, що відіграє важливу роль у процесі самоактуалізації людини.

Важливе значення для нашого дослідження мають теоретичні напрацювання, у яких поняття «справедливість» пояснюється як складова моральних цінностей людини. Дослідник Л. Кольберг (Kohlberg, 1971) обґрунтовував, що ставлення до моральних ціннісних орієнтацій, зокрема до справедливості, безпосередньо впливає на рівень морального розвитку особистості. Стимулювання розвитку, на думку вченого, є єдиною етично прийнятною формою морального виховання особистості (Kohlberg, 1971: 153).

У свою чергу, А. Бандура (Bandura, 1984) наголошував на важливості використання винагород і покарань як засобів оцінювання результатів людської діяльності, вважаючи їх необхідними і важливими складовими регуляції поведінки в повсякденному житті.

Важливого значення поняттю справедливості надавали Дж. Рест, Д. Нарваес, С. Тома та М. Бебо (Rest, Narvaez, Thoma & Bebeau, 2000), які вважали, що почуття справедливості

відіграє ключову роль у моральному виборі особистості під час вирішення складних життєвих ситуацій.

Ціннісні орієнтації відображають соціально зумовлене, стійке, а також вибіркове ставлення особистості до системи як матеріальних, так і духовних благ, а також суспільних ідеалів. З огляду на те, що, у психологічній науці науковці наголошують на тому, що психіка – це суб'єктивне відображення реального світу, переживання почуття справедливості або несправедливості може виступати як об'єктивним (тобто відповідним до реального стану речей), так і суб'єктивним (частково або повністю невідповідним дійсності) (Бучко, 2015).

Л. Клочек (Клочек, 2015: 164) при вивченні змін в усвідомленні почуття справедливості на різних рівнях морального розвитку особистості зробила висновки, які ми беремо до уваги. Дослідниця наголосила на тому, що в ранньому юнацькому віці формуються моральні переконання на основі співставлення моральних понять з реаліями життя. Перед юнаками відкриваються можливості самостійно формулювати узагальнення щодо справедливості та прогнозувати з цієї позиції факти соціальної взаємодії.

Тісно пов'язано зі справедливістю поняття несправедливості. Так, В. Бучко виділяє об'єктивну та суб'єктивну несправедливість і чинники їх виникнення Чинниками виникнення об'єктивної несправедливості є (Бучко, 2015: 164): «непропорційний розподіл ресурсів, привілеїв, пільг; відсутність чітких критеріїв щодо їх розподілу; наявність перешкод в реалізації своїх законних прав та інтересів; відсутність синхронізації норм з суспільними відносинами у часі; дискримінація; вибірковість (невідповідність) відповідальності за порушення чи невиконання обов'язкових норм; відсутність діяльності щодо відновлення об'єктивної несправедливості; дисбаланс у розвитку когнітивної та емоційної сфер; порушення базових норм, правил, домовленостей».

До чинників суб'єктивної несправедливості він відносить: генетично зумовлені відмінності у когнітивних здібностях особистості, суттєве розшарування людей згідно їх власних потреб, ціннісних орієнтацій, норм та прагнень. У сукупності перераховані вище чинники сприяють, на думку вченого, формуванню спотвореного суб'єктивного сприйняття соціальної реальності, що, у свою чергу, впливає на оцінювання подій, ситуацій та міжособистісних взаємодій крізь призму несправедливості. Вибір особистістю способів відновлення почуття справедливості виявляє тісний кореляційний зв'язок із рівнем морального розвитку людини на мікрорівні та моральною зрілістю суспільства або нації загалом на макрорівні.

Таким чином, аналіз психологічних досліджень дозволяє зробити висновок, що ціннісна орієнтація «справедливість» тісно взаємопов'язана з моральними цінностями, вразливістю до суспільного добра, дотриманням етичних вимог та поваги до інших людей, які регулюють поведінку людей у суспільстві, і виступають основою моральних законів, принципів і цінностей.

Виходячи із завдань нашого дослідження, студентам було запропоновано методику М. Максимчук для педагогічних спеціальностей «Життєво-професійні цінності» (Максимчук, 2009), яка являє собою перелік 36 цінностей, серед яких потрібно було обрати 10 найголовніших та прорангувати їх за особистісною значущістю. Результати дослідження представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники вибору життєвих та професійних цінностей здобувачів вищої освіти

№ з/п	Життєво-професійні цінності	Середнє число виборів за рангом здобувачів вищої освіти факультету/інституту			
		історичного	фізичної культури	ННІУФЖ	загалом
1.	Активне діяльне життя	2,9	4,5	3,7	11,1
2.	Життєва мудрість	4,7	5,7	2,8	13,2
3.	Здоров'я	3,1	1,9	1,4	6,4
4.	Цікава робота	5,6	3,3	6,2	15,1
5.	Володіння методикою викладання	2,8	3,0	5,2	11,0
6.	Навчання в педагогічному закладі вищої освіти	3,2	4,2	-	7,4
7.	Матеріально забезпечене життя	4,0	4,6	6,2	14,8
8.	Наявність хороших та вірних друзів	5,0	4,3	5,4	14,7
9.	Хороша атмосфера на роботі	6,5	3,2	5,2	14,9
10.	Суспільне визнання	5,2	5,1	7,0	17,3
11.	Пізнання	5,4	6,2	3,2	14,8
12.	Братерство, рівні можливості для всіх, справедливість	6,5	4,2	-	10,7
13.	Самостійність як незалежність у судженнях і оцінках	5,5	4,2	5,2	14,9
14.	Свобода як незалежність у вчинках та діях	6,7	4,5	8,0	19,1
15.	Щасливе сімейне життя (разом з батьками)	5,3	4,5	5,3	15,1
16.	Творчість	4,4	6,2	8,2	18,8
17.	Впевненість в собі (свобода від внутрішніх протиріч)	6,2	5,9	6,6	18,7
18.	Розваги	5,4	6,0	9,2	20,6
19.	Спілкування з колегами, учнями, батьками учнів	-	6,7	9,2	15,9
20.	Відчуття безпеки, захищеності	6,2	8,0	7,0	21,2
21.	Виховання дітей	6,2	7,5	5,0	18,7
22.	Вдячність батьків за учнів	7,7	-	-	7,7
23.	Боротьба з труднощами	7,9	7,3	7,2	22,4
24.	Спілкування з і своїми однодумцями	8,5	9,2	-	17,7
25.	Кохання до іншої людини, секс	6,8	7,2	6,9	20,9
26.	Можливість бути самим собою	6,5	7,5	7,4	21,4
27.	Любов до дітей	4,9	6,3	8,2	19,1
28.	Бажання залишити своєю роботою слід на землі	6,5	7,5	-	14,0
29.	Розуміння інших, любов до них	7,7	8,5	-	16,2
30.	Реалізація та розвиток власних здібностей	5,7	7,1	6,5	19,3
31.	Допомога дітям, батькам	8,8	9,2	4,7	22,7

Продовження таблиці 1

№ з/п	Життєво-професійні цінності	Середнє число виборів за рангом здобувачів вищої освіти факультету/інституту			
		історичного	фізичної культури	ННІУФЖ	загалом
32.	Вміння розуміти дитячу особистість	8,6	6,8	3,2	18,6
33.	Пошук інноваційних методів та засобів фахового становлення	8,0	7,5	-	15,5
34.	Почуття власної гідності	6,8	8,2	8,7	23,7
35.	Гарний зовнішній вигляд	7,5	6,2	8,7	22,4
36.	Майбутнє сімейне життя (окремо)	6,0	6,5	6,5	19,0

Як бачимо з таблиці 1, ціннісна орієнтація «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість» має наступні показники: здобувачі вищої освіти, які навчаються на історичному факультеті, отримали такий середній числовий показник виборів – 6,5 (найвищий середній числовий показник виборів – 8,8 (отримала ціннісна орієнтація «допомога дітям, батькам, чуйність»), найнижчий середній числовий показник виборів – 2,8 (отримала ціннісна орієнтація «володіння методикою викладання»). За нашим уявлення, надання переваги таким цінностям здобувачами історичного факультету може бути зумовлено орієнтацією на гуманітарні, соціальні і політичні аспекти, а також вивченням дисциплін, пов'язаних із історичною боротьбою за права людини та справедливість. Водночас, нижчий показник за орієнтацією «володіння методикою викладання» пояснюється більш пізнім оволодінням теоретичними знаннями та практичними навичками з методик викладання.

Здобувачі вищої освіти, які навчаються на факультеті фізичної культури, отримали такий середній числовий показник виборів цінностей «справедливість» – 4,2 (найвищий середній числовий показник виборів – 9,2, (отримали цінності «допомога дітям, батькам, чуйність» та «спілкування зі своїми однодумцями»), найнижчий середній числовий показник виборів – 1,9 (отримала цінність «здоров'я»). За нашим уявленням, студенти факультету фізичної культури мають нижчий показник вибору (4,2) у з зв'язку з тим, що в межах фаху у них переважає орієнтація на результативність, змагальність, фізичну досконаліть, а не соціальні аспекти. Найвищі показники (9,2) свідчать про високу значущість колективізму, емоційної підтримки та практичного впливу на вихованців. Низький показник щодо цінності «здоров'я» (1,9) ми пояснюємо віковою специфікою студентства, для якого стан здоров'я не сприймається як вразлива зона.

Продовжуючи аналіз показників вибору життєво-професійних цінностей серед здобувачів вищої освіти, які навчаються в навчально-науковому інституті української філології та журналістики, доцільно зупинитися на декількох важливих аспектах. Звертає на себе увагу той факт, що цінність «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість», так само як і ще шість інших («навчання в педагогічному закладі вищої освіти», «вдячність батьків за учнів», «спілкування зі своїми однодумцями», «бажання залишити своєю роботою слід на землі», «розуміння інших, любов до них», «пошук нових методів та засобів професійного зростання»)цінностей, взагалі не були обрані представниками цього інституту. На нашу думку, це може свідчити про певну ціннісну відстороненість студентів гуманітарного профілю від педагогічної спрямованості, соціального служіння або ідеалів професійного самовдосконалення.

Найвищі середні числові показники виборів припадають на цінності: «спілкування з колегами, учнями, батьками учнів» – 9,2 та «розваги» – 9,2. Це свідчить про домінування соціальних і гедоністичних пріоритетів. Студенти ННІ української філології та журналістики надають перевагу активній взаємодії, неформальному середовищу, міжособистісному спілкуванню, що є характерним для фахів, пов'язаних із мовленням, публічністю, журналістикою. Це може свідчити про етап первинної професійної ідентичності, що потребує подальшої педагогічної рефлексії, міждисциплінарного впливу та розвитку громадянських якостей.

З огляду на варіативність отриманих результатів дослідження серед здобувачів вищої освіти різних факультетів і ННІУФЖ, ми можемо зробити висновок, що формування уявлень про почуття справедливості/несправедливості значною мірою зумовлене професійною спрямованістю навчання та специфікою освітнього середовища відповідного факультету.Таким чином, вибір життєво-професійних цінностей студентами зумовлений не лише індивідуальними уподобаннями, а й специфікою фаху, освітнім рівнем, досвідом, соціальними очікуваннями та актуальними викликами суспільства.

На наступному етапі ми дослідили наявність цінності «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість» в ієрархії цінностей здобувачів вищої освіти на другому курсі навчання у вищому закладі освіти. Також ми виявили, які саме цінності входять до ієрархічної структури, і чи пов'язані вони за значенням із соціальною справедливістю. Результати дослідження та аналізу ієрархічної структури цінностей життєво-професійних цінностей здобувачів вищої освіти, які навчаються на факультеті фізичної культури, історичному факультеті та ННІ (навчально-науковому інституті) української філології та журналістики представлено у діаграмі (див. рис.1).

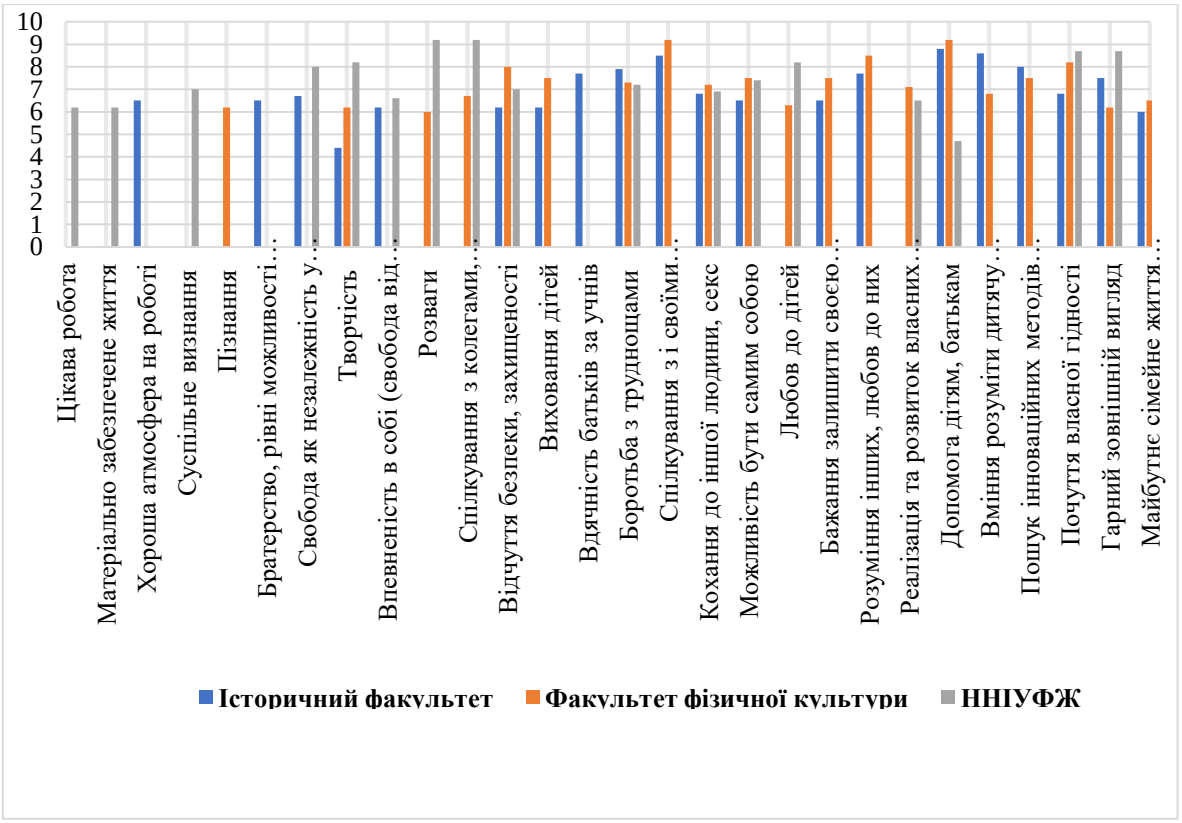

Рис.1. Ієрархічна структура життєвих і професійних цінностей здобувачів вищої освіти факультету фізичної культури, історичного факультету та ННІУФЖ

Як видно з рис. 1, очолюють ієрархію цінностей серед здобувачів вищої освіти історичного факультету цінності пов'язані з майбутньою професією, зокрема: «допомога дітям, батькам» (1 ранг); на другому місці за ранговим показником знаходиться «вміння розуміти дитячу особистість»; третє місце займає цінність «спілкування зі своїми однодумцями»; «пошук інноваційних методів та засобів фахового становлення» (4 ранг); «боротьба з труднощами» займає 5 ранг; на шостому місці за ранговим показником знаходяться цінності «вдячність батьків за учнів» і «розуміння інших, любов до них».

В сучасних умовах, вказані цінності виступають дуже важливими у професії педагога, адже в частих кризових ситуаціях і стресових станах дитяча особистість потребує підтримки, розуміння та допомоги. Саме на вчителя покладається таке важливе завдання як надання допомоги не тільки своїм учням, але і їхнім батькам. Водночас для педагога, особливо історика, важливим є спілкування з колегами заради обміну досвідом, обговорення історичних подій в сучасному світі, як за кордоном, так і в нашій країні.

На нашу думку, після проходження практичної підготовки, здобувач вищої освіти починає бачити себе в освітньо-професійному процесі закладу середньої освіти з точки зору майбутнього вчителя, а не учня, яким був раніше. Ним переосмислюється роль педагога, з'являється потреба в знаннях та практичних навичках, відбувається переоцінка своїх знань та вмінь, зростає професійна спрямованість на оволодіння майбутньою професією, актуалізується необхідність пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем та труднощів, які є відображенням сучасних реалій життя.

Наступні рангові показники займають такі цінності як «гарний зовнішній вигляд, охайність» (7 ранг) та «почуття власної гідності», «кохання до іншої людини, секс» (8 ранг). Вони є відображенням життєвих цінностей. Ми пояснюємо це тим, що юнацький вік – це вік романтики, кохання, дорослішання і зовнішній вигляд, кохання, повага до своєї особистості відіграє у їхньому житті важливе значення.

В кінці ієрархії стоять цінності «свобода як незалежність у вчинках та діях» (9 ранг) та «бажання залишити своєю роботою слід на землі», «можливість бути самим собою», «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість», «хороша атмосфера на роботі» (10 ранг), які за змістом дуже близькі між собою і є відображенням цінності «соціальна справедливість».

Таким чином, цінність «соціальна справедливість», поряд з вище проаналізованими професійними та життєвими цінностями входить до ієрархічної системи ціннісної сфери особистості студента історичного факультету. Ми вважаємо, що вона є однією з ключових цінностей, яка формує світогляд, мотивацію та поведінку студентів історичного факультету, поряд з іншими важливими для них особистими та професійними орієнтирами (такими як, наприклад, патріотизм, гуманізм, професійна відповідальність тощо). Студенти історичного факультету не можуть абстрагуватись від етичних аспектів подій. Це формує високу моральну відповідальність, а тому вчителі історії повинні мати внутрішній компас справедливості, щоб передавати молодим поколінням не викривлену , а чесну і виважену картину минулого.

Проаналізуємо ієрархію життєво-професійних цінностей здобувачів вищої освіти факультету фізичної культури (див. рис.1). За результатами дослідження, у цих респондентів перше місце за ранговим показником займають цінності «спілкування зі своїми однодумцями» та «спілкування з колегами, учнями, батьками учнів». Другий ранг належить цінності «розуміння інших, любов до них», яка за змістом тісно пов'язана з

попередніми. Третій ранговий показник надано «почуттю власної гідності». Четверте місце займає «відчуття безпеки» (4 ранг), яке тісно пов'язане з цінністю «боротьба з труднощами» (6 ранг). П'ятий ранг – «виховання дітей», «можливість бути самим собою», «бажання залишити своєю роботою слід на землі», «пошук інноваційних методів та засобів фахового становлення».

На нашу думку, зазначені цінності входять до професійних цінностей і відображають специфіку вчителя фізичної культури. Адже, щоб добитися успіхів у спортивній діяльності, потрібно долати труднощі, проявляти цілеспрямованість і рішучість у досягненні своєї мети. Водночас позитивним показником є усвідомлення здобувачами освіти факультету фізичної культури важливості розуміти своїх учнів, їхніх батьків, своїх колег.

Наступними в ієрархії життєво-професійних цінностей здобувачів вищої освіти факультету фізичної культури є цінності «кохання до іншої людини, секс» (7 ранг), «реалізація та розвиток власних здібностей» (8 ранг), «вміння розуміти дитячу особистість» (9 ранг), «любов до дітей» (10 ранг) відображають професійні та життєві цінності. Можемо стверджувати, що соціальна справедливість, хоча в конкретному формулюванні як «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість» її не вказано, однак, завдяки зв'язку з цінностями чесності («можливість бути самим собою») (5-й ранговий показник), гідності («почуття власної гідності» (3 ранг) і з моральними цінностями «любов до дітей» (10 ранг) її смисловий зміст присутній у багатьох вищих за рангом позиціях. Зокрема, спілкування, розуміння інших, виховання дітей передбачають рівноправність, емпатію та повагу до особистості, які є складовими соціальної справедливості. Почуття гідності і відчуття безпеки нерозривно пов'язані з очікуванням справедливого ставлення в професійному середовищі та суспільстві загалом. Боротьба з труднощами та пошук інновацій свідчать про активну життєву позицію, у якій соціальна справедливість сприймається не як абстракція, а як особиста відповідальність фахівця за зміни в суспільстві.

Особливе значення цінності «соціальна справедливість» заключається в тому, що студенти факультету фізичної культури часто виступають у ролі вихователів, тренерів, лідерів, наставників, а тому справедливість для них – це не просто цінність, а ключовий етичний принцип у роботі з учнями, колективом. Також соціальна справедливість виступає орієнтиром для професійної самореалізації, адже вчитель фізичної культури має забезпечувати рівні умови розвитку для кожної особистості незалежно від її фізичних чи соціальних особливостей. Таким чином, хоча «соціальна справедливість» прямо не вказана у ієрархії основних життєво-професійних цінностей, вона є інтегральним елементом багатьох ключових ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти факультету фізичної культури.

На основі результатів дослідження відповідей здобувачів вищої освіти навчально-наукового інституту української філології та журналістики ми констатували домінування цінностей, які тісно пов'язані з майбутньою професійною діяльністю та творчістю (див. рис.1). Очолюють ієрархію цінностей «спілкування з колегами, учнями, батьками учнів», «розваги» (1 ранг); другий ранг зайняли цінності «гарний зовнішній вигляд, охайність» та «почуття власної гідності»; «творчість (можливість творчої діяльності)» (3 ранг); до четвертого ранг віднесено «свобода як незалежність у діяльності»; «можливість бути самим собою» (5 ранг); «боротьба з труднощами» (6 ранг) і «відчуття безпеки, захищеності» (7 ранг).

За нашим уявленням, отримані данні вказують на соціоцентричну спрямованість здобувачів вищої освіти, їх потребу у налагодженні емоційно-позитивного контакту, обміні досвідом, співпраці та взаєморозумінні. Представники ННІУФЖ мають розвинену Я-концепцію, про що свідчить потреба у самоповазі та самопрезентації. Домінування творчої складової є професійно зумовленим явищем, оскільки спеціальність філолога передбачає креативність, нестандартність мислення, емоційну виразність. Важливо відмітити, що для досліджуваних ННІ української філології та журналістики значущим є незалежність та критичність мислення, наявність індивідуального простору та внутрішньої мотивації в діяльності. Вони орієнтовані на щирість, збереження індивідуальності, задоволення базової потреби у безпеці, які підтримують внутрішній комфорт і стабільність. Респонденти здатні до психологічного самозахисту та подолання викликів, що свідчить про їх адаптивність та наполегливість.

Цінність «кохання до іншої людини, секс» (8 ранг) вказує на емоційно-чуттєву сферу, важливу для юнацького віку, однак вона поступається професійним і творчим цінностям. «Впевненість в собі (9 ранг) може свідчити про нестійкість самооцінки, або ж про те, що самоусвідомлення розглядається як результат досягнень, а не як ціль. «Майбутнє сімейне життя» та «реалізація здібностей» (10 ранг) є відображенням соціальних ролей та бажання створити сім'ю, що також є характерним для юнацького віку.

Ціннісна система студентів ННІ української філології та журналістики є гармонійною, гуманістично орієнтованою, з чітким акцентом на творчий розвиток, міжособистісні відносини та особисту гідність. Домінування таких цінностей не лише відповідає специфіці їх майбутньої професійної діяльності, а й свідчить про високий рівень культурної, соціальної та психологічної зрілості.

Таким чином, цінність «соціальна справедливість», хоча й не названа конкретно в ієрархії життєво-професійних цінностей досліджуваних, залишається суттєвою цінністю для студентів-філологів. Вона виявляється опосередковано – через інші, близькі за змістом цінності, зокрема, такі як: «почуття власної гідності» (2 ранг), «суспільне визнання» (4 ранг), «свобода як незалежність у діяльності» (4 ранг), «відчуття безпеки» (7 ранг). Вказані цінності свідчать про внутрішній запит респондентів на справедливе, гідне, етичне середовище, у якому особистість може розвиватися, висловлювати свої думки, бути почутою та захищеною. Соціальна справедливість в даному випадку, згідно нашої думки, виконує роль метацінності, яка інтегрує моральні орієнтири інших позицій.

Отже, можна зробити висновок про те, що не зважаючи на те, що цінність «соціальна справедливість» прямо не вказана у ієрархії життєво-професійних цінностей студентів ННІ української філології та журналістики, її значення важко переоцінити. Вона проявляється у формі суміжних цінностей – гідності, свободи, безпеки, визнання; відіграє базову роль у становленні професійної етики філолога; виступає внутрішнім моральним орієнтиром для тих, хто працюватиме у сфері гуманітарної комунікації. Ми вважаємо, що «соціальна справедливість» може розглядатися як прихована, але стратегічна цінність, що визначає гуманістичний вектор професійного та особистісного розвитку студентів-філологів та журналістів.

Висновки

Категорія справедливості є складним психологічним утворенням і розглядається вітчизняними та зарубіжними дослідниками з різних сторін: як умова морально-етичного розвитку особистості; як мотиваційний чинник, базова потреба і цінність, які стимулюють

моральну активність особистості; як невід'ємний елемент моральної свідомості, що проявляється у процесі розв'язання соціально значущих питань; як емоційна реакція на досвід переживання почуття справедливості/несправедливості в суспільних та міжособистісних взаємодіях; а також як форма ціннісного ставлення до іншої особистості, що робить можливим розкриття внутрішнього потенціалу та особистісне зростання.

Специфіка обраної майбутньої професії виступає чинником наявності у структурі ієрархії цінності «соціальної справедливості». На основі аналізу ієрархій цінностей здобувачів вищої освіти трьох різних факультетів/інституту: історичного, фізичної культури та навчально-наукового інституту української філології та журналістики, можна зробити висновок, що цінність «соціальна справедливість» є значущою для студентів усіх трьох освітніх середовищ, проте її сприйняття, вияв і позиціонування у ціннісній структурі залежать від специфіки майбутньої професійної діяльності та освітнього контексту.

У студентів-істориків соціальна справедливість чітко окреслена, її значення глибоко усвідомлюється і вона прямо включена до структури професійно значущих цінностей. Це зумовлено як змістом навчальних дисциплін (історія, правознавство, соціологія), так і професійною роллю історика як інтерпретатора суспільних процесів та захисника історичної правди.

Для студентів факультету фізичної культури цінність соціальної справедливості не виділена безпосередньо, однак її смислові компоненти чітко простежуються через домінування таких цінностей, як «почуття власної гідності», «можливість бути самим собою», «любов до дітей», «розуміння інших». У цьому контексті соціальна справедливість для майбутніх учителів фізичної культури набуває практичного значення як етична норма поведінки, професійна установка та принцип взаємодії в команді та з учнями.

У студентів-філологів навчально-наукового інституту української філології та журналістики цінність соціальної справедливості також не згадується прямо, проте її зміст виявляється через високу значущість пов'язаних цінностей, а саме: «почуття власної гідності», «свобода», «можливість бути самим собою», «суспільне визнання». В умовах професійної орієнтації на творчу, мовленнєву діяльність соціальна справедливість виступає як етична рамка для забезпечення свободи слова, критичного мислення, поваги до особистості. Вона стає внутрішнім орієнтиром, який визначає гуманістичні та демократичні засади професійної та громадської самореалізації.

Таким чином, цінність соціальної справедливості є спільною і важливою для здобувачів вищої освіти різних факультетів, але її роль, змістовне наповнення та форма вираження варіюються залежно від профілю освіти: для студентів історичного факультету – це світоглядна і професійна основа; для майбутніх учителів фізичної культури – це етичний і практичний принцип щоденної взаємодії; для філологів і журналістів – це культурно-гуманістичний фундамент професійної діяльності та самовираження. У кожному з випадків соціальна справедливість виступає інтегральною цінністю, що пронизує професійно-особистісний розвиток студента, формуючи його як відповідального, емпатійного і свідомого майбутнього фахівця.

Водночас ми усвідомлюємо, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми цінності соціальної справедливості в структурі цінностей майбутніх фахівців. Подальше вивчення ми вбачаємо у виявленні особливостей усвідомлення понять справедливості, соціальної справедливості/несправедливості, їх ролі та виявів в українському

суспільстві, зв'язку з власними життєво-професійними цінностями, а також їх обумовленість особистісними якостями студентів.

Література

1. Бех, І.Д. (2001). Справедливість-несправедливість у міжособистісних взаєминах. *Педагогіка і психологія*, *2*, 6-9.
2. Болотова, В.О., & Саєнко, А.О. (2023). Соціальна справедливість та шляхи її досягнення в Україні. *Матеріали 10-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі» (м. Харків,15 грудня, 2023 р.),* (с. 21-23). Харків : НТУ «ХПІ». Режим доступу: https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/74175
3. Бучко, В.Б. (2015). Проблема справедливості: психологічний аспект. *Збірник наукових праць РДГУ, 4*, 43-49.
4. Клочек, Л.В. (2015). Розвиток розуміння справедливості в процесі морального становлення особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, 1* (46), 158-165.
5. Максимчук, Н.П. (2009). *Становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя* (Монографія). Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А.
6. Фальковська, Л.М. (2011). Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*, *11*, 290-299. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/5544/
7. Bandura, A. (1984). Recycling misconceptions of percived selfefficacy . *Cognitive Therapy and Resenarch*, *8*, 212-223.
8. Bell, B.S., Wiechmann, D., & Ryan, A.M. (2006). Consequences of organizational justice expectations in a selecnion system. *Journal of Applied Psychology*, *91*, 455-466.
9. De Cremer, D. & Ruiter, R.A.G. (2003). Emotional reactions toward procedural fairness as a function of negative information. *The Jornal of Social Psychology*, *143*, 793-795.
10. Kohlberg, L. (1971). From Is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away with it in the Study of Moral Education. *Cognitive Development and Epistemology.* 151-235.
11. Lerner, M.J. & Miller, D.T. (1978). Just world research and the attribution process: looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, *85*, 1030-1051.
12. Maes, J., & Kals, E. (2002). Justice beliefs in school: distinguishing ultimate and immanent justice . *Social Justice Research*, *15*, 227-244.
13. Malanchuk, M., & Hrushka, O. (2023). Psychological consequences of war in Ukraine: assessing changes in mental health among Ukrainian parents. *Psychological Medicine*, *53* (15), 6587–6595. https://doi.org/10.1017/S0033291723000559
14. Mykhaylyshyn, U.B., Stadnik, I.V., & Pypenko, I.S. (2024). Psychological stress among university students in wartime: A longitudinal study. *International Journal of Science Annals, 7(*1), 20-26. https://doi.org/10.26697/ijsa.2024.1.3
15. Palace, M., Zamazii, O., Terbeck, S., Bokszczanin, A., Berezovski, T., et al. (2024). Mapping the factors behind ongoing war stress in Ukraine-based young civilian adults. *Applied Psychology: Health and Well-Being, 16*(3), 868-885. https://doi.org/10.1111/aphw.12573
16. Rawls, J. (1967). Distributive Justice P. *Philosophy, Politics, and Society. Third Series*. 58-82.
17. Rest, J.R., Narvaez, D., Thoma, S.J., & Bebeau, M.J. A (2000). Neo-Kohlbergian approach to morality. *Journal of Moral Education*, *29*, 381-395.
18. Maslow, A.H. (1950). Self-actualizing people: A study of psychological health. *Personality*, Symposium, *1*, 11-34.

References

1. Bekh, I.D. (2001). Spravedlyvist-nespravedlyvist u mizhosobystisnykh vzaiemynakh [Justice and injustice in interpersonal relations]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psycholog, 2*, 6-9. [in Ukrainian].
2. Bolotova, V.O., & Saienko, A.O. (2023). Sotsialna spravedlyvist ta shliakhy yii dosiahnennia v Ukraini [Social justice and ways to achieve it in Ukraine]. Proceedings from DMUSSD'23: Materialy 10-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii *«Rozvytok suchasnoho ukrainskoho suspilstva u sotsiolohichnomu vymiri» – Materials of the 10th International Scientific and Practical Conference «Development of Modern Ukrainian Society in the Sociological Dimension» (Kharkiv, 15 December, 2023)*. (pp. 21-23). Kharkiv : NTU «KhPI». Retrieved from https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/74175 [in Ukrainian].
3. Buchko, V.B. (2015). Problema spravedlyvosti: psykholohichnyi aspekt [The problem of justice: a psychological aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats RDHU – Collection of scientific works of RDHU, 4*, 43-49 [in Ukrainian].
4. Klochek, L.V. (2015). Rozvytok rozuminnia spravedlyvosti v protsesi moralnoho stanovlennia osobystosti [Development of the understanding of justice in the process of moral formation of personality]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 12. Psychological Sciences, 1*(46), 158-165. [in Ukrainian].
5. Maksymchuk, N.P. (2009). *Stanovlennia tsinnisnykh oriientatsii maibutnoho vchytelia [Formation of value orientations of the future teacher]*. Kamianets-Podilskyi : PP Buinytskyi O.A. [in Ukrainian].
6. Falkovska, L.M. (2011). Spravedlyvist yak predmet sotsialno-psykholohichnoho doslidzhennia [Justice as a subject of social and psychological research]. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy – Problems of political psychology and its role in the formation of a citizen of the Ukrainian state, 11*, 290-299. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/5544/ [in Ukrainian].
7. Bandura, A. (1984). Recycling misconceptions of percived selfefficacy . *Cognitive Therapy and Resenarch, 8*, 212-223.
8. Bell, B.S., Wiechmann, D., & Ryan, A.M. (2006). Consequences of organizational justice expectations in a selecnion system. *Journal of Applied Psychology, 91*, 455-466.
9. De Cremer, D. & Ruiter, R.A.G. (2003). Emotional reactions toward procedural fairness as a function of negative information. *The Jornal of Social Psychology, 143*, 793-795.
10. Kohlberg, L. (1971). From Is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away with it in the Study of Moral Education. *Cognitive Development and Epistemology*. 151-235.
11. Lerner, M.J. & Miller, D.T. (1978). Just world research and the attribution process: looking back and ahead. *Psychological Bulletin, 85*, 1030-1051.
12. Maes, J., & Kals, E. (2002). Justice beliefs in school: distinguishing ultimate and immanent justice . *Social Justice Research, 15*, 227-244.
13. Malanchuk, M., & Hrushka, O. (2023). Psychological consequences of war in Ukraine: assessing changes in mental health among Ukrainian parents. *Psychological Medicine, 53* (15), 6587–6595. https://doi.org/10.1017/S0033291723000559
14. Mykhaylyshyn, U.B., Stadnik, I.V., & Pypenko, I.S. (2024). Psychological stress among university students in wartime: A longitudinal study. *International Journal of Science Annals, 7(*1), 20-26. https://doi.org/10.26697/ijsa.2024.1.3
15. Palace, M., Zamazii, O., Terbeck, S., Bokszczanin, A., Berezovski, T., et al. (2024). Mapping the factors behind ongoing war stress in Ukraine-based young civilian adults. *Applied Psychology: Health and Well-Being, 16*(3), 868-885. https://doi.org/10.1111/aphw.12573
16. Rawls, J. (1967). Distributive Justice P. *Philosophy, Politics, and Society. Third Series*. 58-82.
17. Rest, J.R., Narvaez, D., Thoma, S.J., & Bebeau, M.J. A (2000). Neo-Kohlbergian approach to morality. *Journal of Moral Education, 29*, 381-395.

18. Maslow, A.H. (1950). Self-actualizing people: A study of psychological health. *Personality*, Symposium, *1*, 11-34.

SOCIAL JUSTICE IN THE SYSTEM OF LIFE AND PROFESSIONAL VALUES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS OF DIFFERENT SPECIALTIES

Nataliia Panchuk
PhD in Psychology, Associate Professor,
Head of the Department of the Department of Psychology of Education
Kamianets-Podilskyi National Ivan OhiienkoUniversity
61, Ohiienko Str., Kamianets-Podilsky, Ukraine, 32300
nataliapanchuk697@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-9090-6073 ,
https://www.researcherid.com/rid/ABA-2631-2021
https://www.webofscience.com/wos/author/rid/ABA-2631-2021
https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59515610000

Liubov Dolynska
PhD in Psychology, Professor,
Head of the Department of Social Psychology
Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine
9, Pyrohov Str., Kyiv, Ukraine, 01601
lbvdolinska@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-1817-1102

Abstract
The article is focused on the theoretical analysis of studies of the ‘social justice’ phenomenon in the context of moral, ethical and professional values of the individual and empirical determination of its significance in the system of values of higher education students of various specialities. It has been established that justice in psychological science is explained as a condition for the moral and ethical formation of a personality; as a higher need, value, motivational factor that acts as an incentive to moral actions; as a component of morality in solving socially significant issues; as an emotional reaction to manifestations of justice/injustice; as well as a value attitude towards another person that enables and creates conditions for the disclosure of potential and personal development. The objective and subjective factors of the formation of the sense of “justice/injustice” are revealed. It is found that a person's substantive and value-based attitude to social justice is manifested through his/her value-based attitude to himself/herself as a bearer of just actions, as well as through the attitude to other individuals to whom these actions are addressed. In adolescence, moral beliefs are formed by comparing moral ideas with real life situations. The article empirically reveals differences in the rating indicators of the value of “brotherhood, equal opportunities for all, justice” among students of higher education institutions of different specialities. It is stated that for students of history, social justice is clearly defined, its significance is deeply understood and it is directly included in the structure of professionally significant values, while for students of the Faculty of Physical Culture and the Institute of Ukrainian Philology and Journalism, this value is not directly distinguished, but its semantic components are clearly traced through the dominance of other values. It is proved that the specificity of the career chosen determines the system of values and the importance of the category of justice for the upcoming specialist.
Keywords: value orientations, life and professional values, social justice, adolescence, students of higher education institutions.

Подано 24.05.2025
Рекомендовано до друку 10.06.2025